

18. סיפור (אבטוביגריפי?) או זכרונות (?). רק ההתחלה.
19. סיפור (?) קטע קטן.
20. בקורת על "מרדכי קיזוביטץ" לבראנדשטר. קטע.
21. סיפור (?) על "כופר כסף" שבו "יכול איש להפדות מעבודת הצבא". קטע.
22. שיר לאומי בפולנית. קטע.

כפי שאפשר לראות כולל כתבי-יד את יצירותיו הפרוזאיות הראשונות של פרץ (ובכללן — סיפורו הראשון, דברי בקורת, קטעי זכרונות וכו') ואולי גם נסיונו הראשון בדרמה (מס' 11). הרבה יש ללמוד מכתבי-יד זה על צעויו הראשונים של פרץ כמספר וכמשורר ועל השקפותיו על תפקידיה של הספרות. מפני צמצום המקום נסתפק כאן בהבאת שני קטעים בלבד (מס' 15) ככתבם וכלשונם.

קטעי זכרונות או סיפורים

א מושטץ¹ ושעברשין² — שתי ערים רחוקות זו מזו מהלך שתי פרסאות. ובכל זאת כרחוק שמים מארץ כן רחוק דרכי יושבי זאמושטץ מיושבי שעברשין. בזאמושטץ — אז בהיותי נער בן שש שנים — כבר היו זקופי קומה אשר הביטו בפני אשה ולא התבוששו, אנשים אשר לא דקדקו בתפלת ערבים נטילת ידיים ראשונים ואחרונים — בהיותם לבדם בבית — קצורן של דברים בזאמושטץ כבר נגה אור כבר זרחה שמש ההשכלה — אמת הדבר כי (לא)³ היה בנו עוד מבין שפה אחרת מבלעדי שפת עבר אך בעד זאת ידענו את האחרונה על בוריה ושירים רבים כתבנו על פי אופנים שונים — אחד כתב על אופן האטלקים כי ידע על זכרוננו את שני ספרי לוצאטו מגדל עוז ולישרים תהלה, אחר על פי וויזעל בזכרו את כל שירי תפארתו, ואחרים (לשון רבים) — נפלגו עוד לשתי פלגות לאד'ם מיסטען ולעטעריסטן. הראשונים כתבו שורות גדולות, מליצות כבדות ובכל שיריהם יתנוסס בכי תמרורים, והאחרונים שורות קצרות ומליצות קלות ושיריהם מלאו אהבה —

בן שש הייתי אז כאשר פרצה המלחמה הכבדה "בין ארבעת פלגות השיר" [כי פראוע אין כותב בנו כי המלות השוות היו לנו תחת רעיון אשר חסר תמיד)]⁴ "קנאת סופרים תרבה חכמה".

קנאתי בסופרים, קנאתי במשוררים, וקנאתי כאש אכלתני — גם אנכי אהבר שירים אמרתי בלבבי ותהי ראשית דרכי לבקש לי רעיון. אבל למרות כל ישעי וחפצי למרות עבודתי יומם ובלי מנוח לילה רעיון לא היה, בקשתי בסופרים, בקשתי ברחובות, בקשתי בכתובי רעי... ולא מצאתי!

"איפוא [איפה] תקח רעיונות?" שאלתי פעם את [ב"ה]⁴ "יז"ש ראש המשוררים — ואחלה פניו לבל יסתיר ממני שורש דבר — עוד אזכור כי פתאום שוננו אור פני המשורר — בשממון ובתמהון הביט עלי — רעיון? ! קרא ולמה לך רעיון? — למה? שאלתי וקנאה אכלתי [אכלתני] אני הפץ לכתוב כמוכם אך רעיון לי אין..."

לא אוגה את נפשך קורא יקר בשאלות ותשובות לא אדע אם אני לא הבנתי את המשורר או המשורר לא הבין אותי — אך לעזרתי נגש אחד מרעי אשר גם [ידע]⁴ הוא למד תנ"ך וכתוב לא יכל שירים.

— מה הוא זאת שיר? שאל את יז"ש —
 — שיר, ענה המשורר בשמחה כי נצל על רגע ממני, שיר זה הפוך המלות, למשל: אני הולך הביתה" הוא פראוע "הביתה אני הולך" — שיר. המליצה "אני אוכל היום לחם" טעמה כריר חלמות אבל "אני היום לחם אוכלה" טעמה כטעם שיר —
 — אבל תנה לי רעיון! שאלתי ממנו
 — כתוב אודות המות, או שיר תהלה לשפת עבר — ענני — בהשכל ודעת —

1. זיידלר "צילילי השירה" שיצא בשנת 1874.

¹ שצ'בוזשין, עיר בסביבות לובלין (פולין) שבה נולד פרץ.
² כאן למד פרץ זמן מה בהיותו נער.
³ חסר בכתבי-יד.
⁴ הנתון בסוגרים מרובעים נמחק בכתבי-יד.

שעברשין[!] היא עיר הפלאות.

משעברשין יש מסלה מסתרת, מהלך שלשה ימים, עד ירושלים, על הצר השלום ינות צדיק אשר יגן על העיר לבל ישרפו בה יותר משלשת בתים, ואם בשנת תרל"ז נשרפו יותר מחמשים, כל העיר שעברשין, אין זה טענה. הן גם נהרדעי [!] חרבה ותפול למשואות אף כי גג בית-הכנסת היה גבוה מגגי יתר הבתים. בהשרף בית הכנסת בשעברשין יונים הביאו מים לכבות את האש כהעורבים אשר הביאו אוכל לאליהם...

בואך שערשבינה יש יער צומח עצים, דרך היער באו בני ישראל אל פולין, ועל העצים עוד הרותים שמות המסכות אשר סימה הקהלה בלכתה —

בשרבושין [!] היה הבעש"ט ובבית הכנסת התפלל ויברכנה — בשעברשין בית עקד ספרים גדול ונורא — — אך נפלאו מכל אלה שני המשגעים ובעל העגלה — ומהם אספר. אבל אל תדמה בנפשך, קורא חדש, כי משאות שוא אני אספר לך פה — לא, כי אם אשר בעיני ראיתי ובאזני שמעתי בהיותי בשעברשין.

הדבר נפל בשנת *** ואנכי סוחר ספרים נסעתי שעברשנה לקחת מהר"י רייפמאנן⁵ את ספריו אשר הודיע בקהל את שמותם ותכונתם בספריו הנדפסים. וביהוד חפצתי להתייעץ עמדות אודות שלשה מצבות אשר מצאתי בהצר מות בעיר זאמושטץ, עיר מולדתי. אודות המצבות ומסחרי מהר"י רייפמאנן אדבר במקום אחר ואם יצליח ה' חפצי בידי יבואו אל בית האוצר להאדון שפירא⁶ כי גם הענין הזה הוא אוצר נחמד לכל חוקר קדמוניות. ומה יפלו העתקות מצבות מיתר ההעתקות?

א. ר. מלאכי / שלש אגרות של י. ל. פּרָץ

א כתבים אלה של פרץ שאני מפרסם בזה נכתבו באמצע שנות התשעים למאה שעברה, בתקופת ה"ידישע ביבליאטעק" ו"יום-טוב-בלעטלאך". היו אז ימי עלייתו של פרץ כסופר אידי, אבל עוד עמד אז בשתי רגליו ב"תחום המושב" העברי, והתפתחות הספרות העברית ופריחתה היתה בעיניו חשובה לא פחות מהספרות האידית, שבימים ההם השקיע בה את מיטב כוחו ואינו ויצר בה את מבחר סיפוריו וציוריו. במוכן ידוע, לא רק שנתן את משפט הבכורה לעברית אלא ראה בה בכלל יתרון על האידית. את יחסו החיובי לעברית הבלית במפורש במאמר התכנית ל"ביבליאטיקה" שלו, בכתבו: "אנו חפצים להשכיל את ההמון, ואנו כותבים זשארגון מפני שיש לנו שלשה מליון נפשות בערך, שמבינים את ההמון, ואנו כותבים זשארגון הזשארגון לדבר של קדושה. אנו אוהדים בגלוי עם אלה החפצים להמיר את הזשארגון בשפות חיות — — וביתר יחוד נתונה אהדתנו למעריצי "שפה ברורה" עד כמה שהציגו להם מטרה להרחיב את השפה העברית, לתמוך בידי סופרים עברים וכדומה. אנו חפצים שכל העם ידע עברית, כדי שלא ישכח את התנ"ך שלנו..."

ובימים ההם הרבה פרץ ליצור גם בעברית. באותה שנה שהופיע ספרו האידי "סיפורים קטנים לאנשים גדולים" יצאה גם חוברת-שיריו "העוגב", ובו בזמן שהוציא את ה"יום-טוב-בלעט" לאך" ערך את "החץ" העברי, שהיה ראדיקאלי לא פחות מגליונות החג האידיים. נאמן לשיטתו שהאידית צריכה לשמש מטרה להשכיל את ההמון שאינו שומע שפה אחרת. היה פרץ מקפיד בימים ההם לכתוב את מכתביו הפרטיים רק בעברית. ממכתביו באותה תקופה נשמרו רק

⁵ אני מדלג על מלים אחדות הטעונות פירוש.
⁶ ר' יעקב רייפמאן (1818—1895), חוקר שהשאיר חיבורים חשובים בהכמת ישראל. היה מורה בשצ'בוזשין.

⁷ הכוונה כפי הנראה למו"ס, סופר ומתרגם א. י. שפירא (א"ש), שנולד בשנת 1835 ופעל בוורשה. חיבוריו נתפרסמו בעיקר בשנות השבעים והשמנים של המאה ה"ט.
¹ ראה מכתבו של פרץ ליכנה"ז מן כ"ה אדר תרנ"א. שאמנוח מיכל ובינוביץ הביא ברשימתו פרצטס שטעלונג צו יידיש אין 1891 ("ייווא בלעטער", כרך כ"ה, הוצרת א', עמוד 200). המכתב כתוב

והשני — גלגול באותו מישור עצמו: מסוג אחד לשני, משירי-עצב לשמחה וכדומה, אבל רק לכאורה. כי לאמתו של דבר לפנינו גלגול אחד בעל שני פנים, מעין שני צדדים של מטבע אחת ששמה: „גלגול“, שהרי בשני הגלגולים העקרון אחד הוא: האדם השר נופח נשמה בשיר וכך הוא קובע את אופיו ומידת טהרתו. והיה אם יהיו מצבי רוחו, של אותו אדם שר, שונים, יהיו גם סוגי השיר הנשמע שונים, וכך הדבר אם אותו שיר יושר בפי אנשים בעלי דרגה שווה במצב-רוח שונים. וכן בני-אדם שונים, הנבדלים זה מזה במעלתם הרוחנית דתית, כאשר ישירו אותו השיר עצמו יספוג השיר את תכונת השר ולפי זה יעלה או ירד בסולם הטהרה. וכן אם אותו אדם ישיר אותו השיר בתקופות שונות של קדושה וטהרה, כך היתה עלייתו הראשונה של הניגון בפי היתומה לאחר שנסתאב בתיבת-הזמרה, והוסיף טהרה וקדושה בפי הלמדן לפני ה„רבי“, וקיבל רוח תורה וינק מקדושת השבת ונכנסה בו נשמה יתירה ונתקדש ועלה מעלה מעלה. שהרי האדם ונשמתו קובעים את אופי השיר ומידת טהרתו.

מ. אונגרפלד / בין פרץ לביאליק / עפי תעודות השמורות בארכיון ביאליק /

חסי ידידות שררו כל הימים בין ח. ג. ביאליק וי. ל. פרץ. פרץ הוקיר מאד את כשרונו של ביאליק ומיד לאחר הופעת שיריו הראשונים כתב עליו ב„החץ“ שלו: „השירים, אל האגדה ואל האריה המת' של ח. ג. ביאליק, נקראים ברגש, יען כי כתובים המה בחסד עליון על המשורר. נופל מהם השיר השלישי, אלילי הנוער, אך למה נדפסים, שירי' יוסף הלוי ומה לדומן יהל' בהפרדס — לא אוכל להבין. האמנם אך למען ההבדל בין חושך לאור, בין משורר בחסד אלהים כביאליק והעצמות היבשות כיוסף הלוי ומלקטים כיהל'ל? („החץ“, תרנ"ד). רק שבעה מכתבים מי"ל פרץ אל ח. ג. ביאליק ומכתב אחד מביאליק אל פרץ, נשארו מחליפת-המכתבים הארוכה בין שני הידידים האלה. ואולם גם מאלה אפשר לראות, עד כמה היו קשורים זה לזה. כשהופיע השיר „מתי מדבר“, מיהר פרץ וכתב אל ביאליק: על העונג אשר הרווני שירו „מתי מדבר“, הנני מודה לו בזה בכל לב. מוקיר כשרונו הרב, י"ל פרץ (במכתבו י"א דחה"מ פסח תרס"ב). ביחוד התקרבו זה לזה לאחר שעבר ביאליק בשנת תרס"ד לוורשה לערוך שם את החלק הבלטריסטי של „השלוח“. ביאליק היה מבאי ביתו של פרץ וגם את כל המכתבים ביקש לשלוח לו על פי כתבתו של פרץ, ובהשפעתו התחיל פרץ לכתוב כמה דברים בעברית ועל כך מבשר ביאליק במכתבו לשלום-עליכם מיום י' שבט תרס"ד: „פרץ כתב דרמה שירעיש בה את העולם. ודוקא בעברית (בלילה בשוק הישן — מ.א.) הוא יכתוב מעתה — כך הוא אומר — את הענינים היותר טובים בעברית. בעברית — השמעת ז?“. והגיע הדבר ליד כך, ששניהם אמרו אז להוציא מאסף קטן. על כך הודיע ביאליק למ. י. ברדיצבסקי, במכתב מזורשה, מיום כ"ו שבט תרס"ד: „מר פרץ ואני עבדך, רוצים להוציא מאסף קטן בר מרדות, מעין כמה קטנה לעבודה זרה, דוגמת „החץ“ בשעתו (של י. ל. פרץ — מ.א.) מטרתו: בעיטה כלפי הרקבון וצרות העין בספרותנו; הדפסת דברים חדשים, שאין קיבת אותה ספרות מעלתם. ובכן הרוצה אתה לתת ספורך זה בשביל אותו מאסף ז? (הכוונה לסיפור „קץ וחורף“, שנדפס אח"כ ב„המעורר“ של ברנר).

ושניהם אמרו אז לחוג את יובל השבעים של מנדלי. במכתבו מיום י"א סיון כתב ביאליק אל רבניצקי מזורשה: „ומה בדבר ועד היובל של הזקן שיחיה? הכבר נעשה דבר בענין זה? הרציתי דברים בענין זה לפני פרץ, והוא — ער האט זיך אָנגעהאַפּט מיט ביידע הענד. ויכן הוא להשתתף בענין זה וליסד כאן סניף?“. על תקופה זו נרשם מפי ביאליק: „נודמנתי לוורשה וחברי הסופרים שרצו להפתינו בבנקט, לא הגידו לי כלום, כי אם ביקשוני להפגש אתם. באתי למקום הפגישה ומצאתי שולחנות ערוכים ואנשים מתכוננים לשאת, טואסטיים, דוד פרישמן קם לשאת את הנאום הראשון ואולם האימתא דצבורא שלו בלבלה את דעתו והטתה אותו מן המטילה ולא נתנתו לגמור את נאומה. הוא השווה אז אותי לאילן בעל ענפים ושרשים מרובים ונסתבך כל כך בענפים ובשרשים, עד שלא יכול לצאת מן הסבך ונאלץ להפסיק. הציל את המצב י. ל. פרץ. שקם ניד ונשא נאום יפה.“ (מפי ביאליק, „העולם“ תרצ"ה, גליון ל"א).

פרץ סבר, שביאליק, הצטמצם בחוג הצר של ההבראיסטים, בשעה שהוא שייך לכל העם.

ועל כן אמר אז לתרגם את ביאליק לאידיש. התרגום של „משא ניםירוב“ לאידיש על ידי י. ל. פרץ שנדפס ב„דער וועג“, לא היה טוב בעיני ביאליק. וזה גרם לכך, שביאליק עצמו תירגם את שירו זה לאידיש והוציאו בחוברת מיוחדת. על כך הודיע לבר-עמי, במכתבו מיום י"א אדר, תרס"ו: „...ואני ההוטא והמחטיא לקחתי וכתבתי ז'רגון. תרגמתי את „משא ניםירוב“ יהודית ואני שולח לך בזה חוברת אחת. תרגומו הרע של י. ל. פרץ גרם לי לכך“. על התרגום הבלתי-מוצלח הזה התנצל אחר-כך פרץ במכתבו אל ביאליק מיום 31.1.1906: „קצרותי בתרגומי, לפי שההבדל ביני ובינך גדול מאד: אתה עושה בעשת ברזל ואני באבן חול, השפה הנביאית בעצמה, החזקה והמוצקת, מצילה גם את המקומות הרפים. מה שהמאמע לשון שלנו אינו עושה ולא יעשה לעולם...“

כל זה לא החליש את רצונו של פרץ להמשיך בתרגום שירי ביאליק לאידיש ובמכתבו השני מאותם הימים הוא כותב אל ביאליק: „הנני עסוק כעת בתרגום, מגלת האש, שתהי נדפסת פעם או פעמים בשבוע בהוועג“. איני שואל ממך רשיון לזה, לפי שאיני מאמין בזכותו הרוחנית של הסופר על התרגומים. ובאותו מכתב הוא עונה לשאלת ביאליק למה הוא מתרגם את שיריו: „למה תרגמתי את שיריך? למה אני מוסיף ומתרגם? רצוני היה למלאות את חסרונו, לתתך למי שאתה שייך — — — הדובר בבית-מדרש קטן ולא בשוק לפני העם, סופו — שממון, הקיצה וצא אל העם. לא השפה היא העקר, אלא האדם החי הדובר בה“. באותו מכתב, מוכיח פרץ את ביאליק על שהצטמצם שם בחוגו הצר באודיסא, ואינו יוצא למרחב, אל העם: „...ואתה, חביבי, לא בקורי עכביש נאחזת, כי אם באחד-העם, מעולם לא התפללת בבית-המדרש הגדול של העם, כי אם באיוה, מניך של בטלנים“.

בכמה ממכתביו אלה עובר פרץ לטון אינטימי וקובל לפני ביאליק: „לי רגעים, שהחיים עלי למשא. עצבון, שממון, ואין למי להושיט יד...“ או במכתב שני: „...לו יכלת לבוא לוורשה. — אין לי איש לקרוא באזניו ואני איני אוהב להדפיס בלי שאול עצה, בלי ראות את פעולת הדבר על פני יודע ספר, ויודעי ספר אין — — — וכשאני פונה לימין — הנה פרישמן שהתפקר, לשמאל, אליאשוב שנחמץ... ואחריהם פרילוצקי — אב ובן — — — בוא לוורשה...“ בסופו של אחד ממכתביו האינטימיים האלה לביאליק, מבקש פרץ: „שרוף את מכתבי“, וביאליק לא שמע, כמובן, ולא שרף (ששה ממכתבי פרץ אלה אל ביאליק, נדפסו ב„כנסת“ לזכר ביאליק, תרצ"ט). במסיבה שנערכה לכבודו של י. ל. פרץ בתרס"ד באודיסה, אמר ביאליק בין השאר: „כאן יושבים ליד השולחן: הלכה — אחד-העם, אגדה — מנדלי, וקבלה — פרץ. הלכה ואגדה, מוגבלים בזמן ובמקום אבל הקבלה פותחת לפנינו שער להציץ לתוך האין-סוף — — —“ (ראה: ש. שנייפאל ב„יידישע קולטור“, יאנואר, 1951).

וכשם שפרץ שאף להוציא את ביאליק באידיש, כך עמל ביאליק להוציא את כתבי פרץ בעברית. ובמכתבו מטבת תרע"ב הוא כותב לפרץ: „יקירי פרץ, הננו שולחים לך בזה דמי קדימה שלוש מאות רוב"כ, כמדובר, ואתה הואילה לשלוח קבלה והכן את החומר בעוד מועד. אם תאבה להיות זריז, אולי נספיק עוד להוציא את הכרך הראשון (ספורי עם) עד הפסח“. על הוצאת כתבי פרץ בעברית וישיר ביאליק לקהל הקוראים ברשימת הספרים ל„מוריה“ משנת תרע"ג: „כל מוקירי ספרותנו ישמחו בודאי שמחה רבה על הבשורה הטובה בדבר הוצאת כל כתבי י. ל. פרץ בעברית — — — לפי שעה יוצא לאור באסופות, כרך אחד גדול בכמות ובאיכות, כולל קבוצה שלמה של מרגליות ספרותיות, בשם הכולל „מפי העם“. ואולם הוצאת הכרך הזה נתאחרה משום רשלנותו של פרץ. ועל כך קובל ביאליק לפני יעקב דינזון, במכתבו אליו משבט תרע"ה: „...ועתה דברים אחרים בדבר פרץ. בשעה קשה זו מהראוי היה שיהרהר קצת פרץ שלנו בתשובה וישים לב אל כל הרעה שגרם למוריה. המעט ממנו שעשה את הוצאת „מוריה“ בדאית כלפי הקהל במשך שנתים ויותר, בהכריוה על דבר שלא בא לעולם ומי יודע אם יבוא עוד — הנה עוד גרם לנו פשוט דררא דממוא ומכאובים ויסורים שאין לשער — בשם אלוהים, יושם נא קץ לדבר. יש ביד פרץ קצת כתבי-יד ממה שנשלח לו לפני המלחמה, תרגומים שנעשו בהזמנתו. התרגומים, למה אכחד, רעים הם. ואני שמח על הדבר, כי פרץ שלנו יהיה לא יצא בהם נחת ויעבור עליהם בקולמוסו העברה שיש בה ממש ויכתוב הכל מבראשית. ובלחישא אומר לך שכך נאה לו ולנו ולעולם. כלום פרץ למתרגם הוא צריך? ואם בכל זאת אנו מוציאים כסף לבטלה על תרגומים שאינם, מצופרים, (נישט פויגעלדיג בלע"ז) אין זה אלא כדי שישמשו ליה מעורר לפרץ לכתוב בידי עצמו. כי יודע אני בענין זה את חולשתו, שצריך הוא לפעמים ליעורר חיזונו, ואדרבה, איני רוצה בתרגומים. טוב לי דבר כתוב בידי פרץ עצמו, בסגנון בלתי

ג' יוני 1951